

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

*Факультет № 6
Кафедра соціології та психології*

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Невербальна психодіагностика»
вибіркових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

053 Психологія (практична психологія)

за темою: Гендерні особливості невербальної поведінки особистості

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 р. № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023 р. № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та соціально-
економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 р. №7

Розглянуто на засіданні кафедри соціології та психології (протокол від 15.08.2023 № 8)

Розробники:

1. Доцент кафедри соціології та психології, кандидат психологічних наук, доцент Шиліна А. А.
2. Доцент кафедри соціології та психології, кандидат психологічних наук, доцент Твердохвалова Ю.Л.

Рецензенти:

1. Доцент кафедри психології факультету № 7 Національного аерокосмічного університету ім. М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», кандидат психологічних наук, доцент Старовойт Т.П.
2. Доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент Чепіга Л.П.

План лекції

1. Психологічні особливості чоловіків та жінок.
2. Невербальні прояви гендерних особливостей.

Література:

1. Корольова К. Діагностування рівня особистісного розвитку з урахуванням вікового фактора. Соціальна психологія. 2018. № 118-123.
2. Корольчук М. С. Психодіагностика : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / М. С. Корольчук. К. : Ніка Центр, 2017. 400 с.
3. Малкова Т.М. Візуальна психодіагностика. Київ: Державний університет телекомунікацій, 2018. 132 с.
4. Хміляр О. Психологія символічної регуляції дій і вчинків особистості : [монографія]. К.: ТОВ «Контекст Україна», 2016. 380 с.
5. Харцій О. М. Візуальна психодіагностика : навч. Посібник Львів: Магнолія. 2018. 223
6. Шиліна А.А. / Візуальна психодіагностика у професійній діяльності поліції Гл.5, 5.3 // Психологія у професійній діяльності поліції: навч. посіб./ [О.О. Євдокімова, І.В.Жданова, Д.В. Швець та ін.]; за заг. ред. В.В. Сокурєнко; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 426 с. С. 68 – 88

Допоміжна:

1. Галян І.М. Психодіагностика : навч. посібник К. : Академвидав, 2017. 464 с.
2. Криволапчук В.О., Барко В.І., Клименко І.В Використання проєктивних методів психологічної діагностики у професійно-психологічному відборі кадрів до органів внутрішніх справ : практ. посібник К. : ДНДІ МВС України, 2014. 56 с.
3. Олійник О.О. Ділове спілкування: Навчальний посібник Красноармійськ: КП ДонНТУ, 2014. 380 с.
4. Криволапчук В.О., Барко В.І., Клименко І.В Використання проєктивних методів психологічної діагностики у професійно-психологічному відборі кадрів до органів внутрішніх справ : практ. посібник К. : ДНДІ МВС України, 2014. 56 с.
5. Штокалюк Д.З. Графологія – засіб пізнання себе та інших людей: монографія / Дмитро Штокалюк. – Тернопіль: Вектор, 2017. 107 с
6. Фоменко М. Почерк – шлях до пізнання людини. Практика управління закладом освіти. 2017. № 5. С. 16–21.

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

1. Пошукова система Google Академія (GoogleScholar) - <http://scholar.google.com>

Питання 1. Психологічні особливості чоловіків та жінок

1. У жінок і чоловіків різні хромосомні набори і вага мозку.
2. У чоловіків провідну роль грає ліва півкуля мозку (логіка, раціоналізм), а жінки в основному - істоти, у яких домінує права півкуля (емоційний сенс подій, пізнання світу через відчуття).
3. У чоловіків досконаліший зір, слух і нюх. У жінок незрівняно краще розвинений смак і вазомоторна збудливість (пані швидше червоніють, приходять в хвилювання і впадають в істерику).
4. У чоловіків та жінок різний характер мислення: якщо чоловіки мислять у послідовному форматі (А-Б-В-Г...), то для жінок характерне так зване «мозаїчне мислення»: жінка бачить усю ситуацію в цілому, усі її чинники одразу, тому при вербальному аналізі складної ситуації жінкою може виникнути враження про непослідовність, безсистемність її мислення.
5. Особи жіночої статі раніше оволодівають мовою і більш «говіркі», ніж особи чоловічої статі.
6. Жінки більш чутливі до міжособистісних стосунків і краще орієнтуються у ставленні інших до себе, ніж чоловіки.
7. У жінок розвиненіше почуття інтуїції, у чоловіків - ситуативної логіки (вона відчуває, а він знає, як потрібно поступати).
8. У чоловіків - коротка дистанція між міркуванням і вчинком: обдумав і зробив. У жінок - прірва між судженням та дією.
9. У чоловіків і жінок різне відношення до часу (для жінки час психологічно тягнеться довше).
10. Чоловік і жінка абсолютно по-різному розглядають *сценарій між-особистісних стосунків*. Зазвичай жінка горда, незалежна, непоступлива, поки в стосунках не настає переломний момент - секс. Після цього Він відчуває неусвідомлене бажання скоріше звільнитися від занадто тісних відносин, а Вона, навпаки, починає щосили чіплятися за них. Так відбувається не тому, що, як вважають жінки, мужики - негідники. Просто у чоловіка і жінки різні цикли розвитку стосунків. Він сприймає інтимні стосунки як узяття фортеці: «Я переміг». Можна розслабитися, адже безглуздо напружуватися, якщо територія вже належить тобі. А жінка має на увазі під «здачею фортеці» початок нових стосунків: «Все, я твоя. Я житиму тобою». Вона стає уразливою, підвладною чоловікові.
11. Чоловіки та жінки мають *різні очікування* відносно один одного: жінка чекає, що з'явиться чоловік і витягне її з бідності, висмикне з провінційного містечка в столицю, потурбується про неї, зробить її нудне життя змістовним і так далі. Чоловік рідше відводить жінці роль рятівниці.

Приклад жіночого і чоловічого сценарію. Жіночий - «Я жертва і чекаю рятівника». Чоловічий - «Я сам рятівник». Чоловічий сценарій - сильніший, активніший. Навіть якщо в ньому є присутньою жінка-рятівник, то вона - нагорода за його зусилля.

12. У чоловіків та жінок *різні критерії особистісної реалізованості*. З чоловіками все зрозуміло: їх компоненти успіху схожі - хороший автомобіль, пристойні гроші, солідна посада. Жоден чоловік, що має перераховане, не скаже собі, що він невдаха. А жінка, діставши усе це і ставши зовні благополучною, зовсім не обов'язково вважатиме себе успішною. Тому що за великим рахунком їй глибоко байдужі соціальні показники щастя. Жінка - поза ситуацією, у неї свої міркування про щастя. Вона настільки «об'ємніша» і багатша за своєю природою, чим куці обивательські поняття про успіх, що поєднати її із загальноприйнятими рамками благополуччя складно. Тому відносно жінки варто говорити не стільки про соціальні маркери успіху, скільки про внутрішній стан: відчуває вона себе щасливою або ні. Жінка не самодостатня: як правило, жінку ми сприймаємо в певному антуражі: в парі з чоловіком, поряд з дитиною. На відміну від чоловіка, жінка в принципі не може бути щаслива сама по собі. Навіть добившись професійних успіхів і зробивши кар'єру, вона все одно відчуває потребу бути потрібною комусь, піклуватися про когось. Що скажуть сусіди на лавочці про успішного холостяка? «Який заavidний жених! Звичайно, з його положенням він ще довго вибиратиме наречену». А ось незаміжній успішній пані поспівчують: «Все є - гроші, квартира, машина - а щастя немає». [Згадується чиясь фраза: «Кар'єра - річ хороша, але вона не зігріє вас холодною осінньою ніччю»]. Все-таки для наших жінок чоловік і діти - на першому місці в рейтингу критеріїв успішності.

Основним компонентом жіночого щастя є любов, кохана людина. А у чоловіків ключові слова для визначення щастя - робота, діяльність, служіння справі. Якщо чоловік для жінки - сенс щастя, його суть, то жінка для чоловіка - умова, передумова щастя. Для західних жінок - ні. Там абсолютно не важливо, які у тебе стосунки з чоловіками і чи є у тебе діти. Професійна кар'єра - ось головний аргумент успіху західної феміни.

Сьогодні нормативи жіночого успіху розмиті. Не можна стверджувати, що тільки жінка-бульдозер здатна бути успішною і щасливою, тому що мужики перевелися. І мати-одиночка, і незаміжній банкір, і непрацююча дружина політика можуть символізувати вершину жіночого успіху. Якщо вони самі цього хотіли.

13. Жінки *більш нарцисичні*, ніж чоловіки, але в той же час прекрасна стать набагато більше схильна до комплексів із-за зовнішності. Психологи

добре знають, що 90 відсотків клієнток різних клінік пластичної хірургії - це ті, хто себе не любить. А решта 10 відсотків - жінки, яким треба добре виглядати за родом діяльності (актриси, телеведучі), і ті, кому операція дійсно потрібна із-за явного фізичного недоліку. Проблема в тому, що для більшості жінок важливіше не стільки любити, скільки бути коханою. І ось психологічна неможливість для цих нарцисичних натур любити самих себе примушує їх бігати від хірурга до хірурга. Адже любов до себе - це любов, передусім, до свого обличчя, свого тіла.

14. У жінок та чоловіків різні *психосоціальні стереотипи*: чоловік схильний бачити сексуальний підтекст там, де жінка ні про що таке і не подумує. З декількох тисяч опитаних англійськими психологами хлопців дві третини сказали, що банальне звернення на кшталт «Котра година?» чи «Як пройти на таку-то вулицю»? сприймається ними як запрошення до початку стосунків.

15. Одні і ті ж висловлювання у вустах чоловіків і жінок набувають *різну семантику*. Так звані сексолекти - чоловічі і жіночі діалекти однієї і тієї ж мови - розвиваються в дитинстві. Дорослі по-різному розмовляють з хлопчиком і дівчинкою.

16. *Лідерство і колективізм* у чоловіків і жінок реалізується по-різному: у зграйці хлопчиків завжди йде боротьба за лідерство. Саме лідер віддає накази: «Хлопчаки, гайда на стадіон!» чи «Погнали на футбол!» У дівчаток, колективне обговорення: «Давайте зшиємо ляльці сукню». В чоловічій ієрархії завжди є переможці і переможені. Критерій, за яким обирають переможця - дії, вчинки. У дівчат не так. У основі їх стосунків - довірчість, таємні секрети, обговорення своїх і чужих переживань. Для них головне - поділитися з кимось своїми сокровенними думками, розповісти про свій внутрішній світ. У дорослих чоловіків і жінок зберігається та ж стратегія поведінки.

17. Чоловік - *людина дії*, а для жінки головне - *розуміння, співчуття*. І проблема в тому, що чоловіки і жінки іноді абсолютно не розуміють, чому їх візаві іншої статі вимовляє ті або інші слова. Уявна черствість сильної статі - одна з основних проблем спілкування між жінками і чоловіками. А все тому, що чоловік не розуміє, навіщо жінка скаржиться. На його внутрішньому дисплеї висвічується: вона скаржиться, їй погано, я повинен щось зробити. Він - «діяч», «вирішувач». Але жінка, скаржачись, часто зовсім і не чекає ніякого вчинку, і у відповідь на репліку чоловіка: «Що я повинен зробити?» ще більше засмучується: «Нічого ти не повинен робити! Ти зовсім мене не розумієш!»

Приклад. Дружина дивиться на себе в дзеркало і зітхає: «Ой, як я погладшала, напевно, потрібно пройти в салоні курс схуднення». Реакція чоловіка: «Скільки тобі треба - триста, п'ятсот?» Дружина: «Що ти відразу про

гроші, відкуповуєшся від мене, так»? Чоловік, дратуючись: «А що я повинен робити, по-твоєму»? Дружина ображається. Вона ж, говорячи про фігуру, чекала від чоловіка утішливих слів: «Люба, тобі личить», «Не вигадуй, у тебе чудові форми», «Я тебе любитиму у будь-якій вазі». Вона чекала співпереживання! А чоловік тут же взявся вирішувати проблему і, коли дружина надулася, природно, розлютився: що ж від нього ще вимагається, біс візьми?

Жінці принципово важливо, щоб її вислухали. Те, що жінка довго і детально говорить про проблему, зовсім не означає, що вона збирається її вирішувати. Вона говорить про свої почуття, емоції для того, щоб співрозмовник резонував її самовідчуттю, щоб він розділив її настрій. Жінка може нескінченно говорити про те, що її хвилює. Співрозмовник підказує їй, як потрібно поступити, вказує їй на помилки, пропонує допомогу, нарешті, - вона не чує практичних порад. Їй потрібний відгук на свої слова. Зверніть увагу, як спілкуються подружки. Вони, між іншим, часто дають одна одній безліч цінних порад. Але не слідують їм. Скільки б подружки не спілкувалися, віз і нині там. Чоловікові незрозуміло, як можна довго обговорювати проблему і нічого не робити. Напевно, тому чоловіки терпіти не можуть телефонних бесід своїх дружин з подружками, коли ті зависають з трубкою в руці години на три: «Про що можна говорити, ви ж учора бачилися!» - «Але ж Катин чоловік її зраджує!». - «Ну, нехай бере розлучення». - «Вона не хоче». - «Так нехай не звертає уваги». - «А вона не може». - «Так чого ж вона тобі голову морочить, твоя Катя?». А подруга насправді хоче, щоб її вислухали!

Чоловік традиційно звик нехтувати емоціями і почуттями. «А, це тільки емоції», - говорить він, тим самим показуючи, що не бачить нічого серйозного в проблемі. Для нього важливо, щоб переживання і відчуття були переплавлені в конкретні дії або в слова, які передують цим діям. Чоловіки не люблять, коли жінка пристає з питанням: «Ти мене любиш?». - «Люблю», - найрозумніше, що він може сказати. Але жінка не вгамовується: «А як саме ти мене любиш?». І він починає гніватися. Йому легше діяти. Проблема в тому, що жінка вірить символам, словам, а чоловік - конкретним діям. Але ж символи і образи часто можуть обманювати, спотворювати дійсність. Чоловік живе в реальності фізичній, матеріальній, «речовій». Його стратегія спілкування - зміна ландшафту реальності.

Приклад. Жінка підозрює, що вагітна, і вирішує повідомити це своєму чоловіку. Вона не хоче показувати радість із цього приводу, оскільки не упевнена, що він розділить її захват. І тому говорить: «Ой, здається, у нас проблема. У мене буде дитина, як це недоречно. Це створить нам труднощі, ми не можемо дозволити собі зараз дітей, так»? В глибині душі вона

розраховує, що чоловік вигукне: «Що ти, це дуже хороша новина, я шалено радий!»! Але чоловік чує слово «проблема», бачить нібито невдоволене обличчя своєї подруги і діловито пропонує подзвонити в хорошу клініку, знайти лікаря. Жінка в істериці: він не хоче дитину, бездушна, жорстока колода! Чоловік - в шоці: але ж вона сама не хотіла?!

Азбука спілкування з чоловіком - розуміти його вчинки. Азбука розуміння жінки - вникати в її слова. Розуміти жінку - розуміти світ її образів і почуттів. Жінок добре розуміють чоловіки, які уміють слухати. Вони знають, що не потрібно кричати: «Чого ти від мене хочеш?». Досить просто дати дружині виговоритися, вислухати її, показати, що її переживання йому небайдужі. Розуміти чоловіка - оцінити його вчинки. Жінка відчуває себе незрозумілою, коли її переживання і почуття не сприймаються серйозно. Чоловік говорить, що його не розуміють, коли його дії і зусилля девальвуються жінкою, а бажання що-небудь зробити не вітається.

Приклад. У автора є один знайомий, заможна людина, яка захотіла зробити меблі на кухні своїми руками. Він любовно збивав полицки-шафки, покривав лаком, розвішував. Між іншим, здорово вийшло. Дружина подивилася і сказала: «Навіщо ти стільки убивався із-за цих табуретів? Є ж гроші, можна було купити італійську кухню, вона набагато краща». І приятель автора досі не може пробачити своїй дружині цю фразу.

Чоловіка ні в якому разі не можна позбавляти статусу творця: творця, що уміє робити важливу справу.

18. *Позиції у спілкуванні*, які чоловіки категорично не приймають. Наприклад, питання: «Ти будеш вечеряти?» багатьох дратує. Чоловік прийшов після роботи втомлений, голодний, а дружина ще запитує! Звичайно ж, він їстиме. Краще запитати: «Що ти хочеш на вечерю?». Чоловіки страшенно не люблять допитів на зразок: «Де ти був, а хто ще там з тобою був, що ви пили і хто та блондинка на фото справа»? Вони сприймають інтерес дружини як тотальний контроль. Ще чоловіки не розуміють, чому жінка відмовляє їм у близькості. Почувши: «Не чіпай мене, голова болить», вони думають, що ними нехтують, хоча і не подають виду, що ображені. Також чоловіки категорично не виносять, коли дружина ділиться з мамою або подругою внутрішньосімейною інформацією. Ще один знак заборони для жінки - не можна порівнювати свого чоловіка з чоловіком подруги, колегою або сусідом: «Василь сам розробив дизайн квартири, а ти не можеш» і таке подібне.

Як відомо, останніми десятиріччями спостерігаються дві тенденції: маскулінізація жінок та фемінізація чоловіків. Мається на увазі подібність у багатьох відношеннях психологічних особливостей представників обох статей. Чоловіки вже не хочуть бути «діячами» та «вирішувачами» і прагнуть

уникнути відповідальності за прийняття рішень. О.Ф. Бондаренко, результатами праці якого ми скористалися (з його дозволу) при розробці даного тексту, виокремив такі способи втечі від вирішення проблем, які застосовують чоловіки: 1) просто захворіє: «Що ви хочете від хворого?» - це психосоматичне уникання відповідальності. 2) Займається псевдодіяльністю: «Ну я ж щось роблю!». 3) Інфантилізація: «Та жодної проблеми немає!». 4) Алкоголізм: «Я був п'яний, я не міг допомогти». 5) Втеча в агресію. «У цьому стані чоловік - руйнівник. Він знищує сім'ю, бізнес, йде війною на сусідню державу і рушить її теж. Аби лише не вирішувати свої проблеми» [2, с. 9.]

Невербальні прояви гендерних особливостей

Велике значення у стосунках чоловіка і жінки має саме невербальна поведінка, невербальні прояви. Відомо, що жінки прагнуть бути щасливими і вважають, що щасливою можна бути лише у шлюбі з коханим. Однак відверте прагнення до шлюбу відлякує чоловіків. Як пише О.Ф. Бондаренко, чоловік на рівні невловимих флюїдів розпізнає, чи несе йому загрозу жінка, чи має вона відносно нього матримоніальні плани або ж ні про що таке не думає, просто чоловік їй симпатичний, приємний.

Окрім поглядів, існує ще тілесна сигналізація. Жінка, у якої актуалізована потреба в цьому чоловіку (а не в статусі заміжньої!), обов'язково видасть себе жестом, інтонацією, вчинком. А ось установка «Хочу заміж, несила терпіти» - той самий «погляд незаміжньої», від якого мужики біжать, як біс від ладану. Чоловік - мисливець і йому нестерпно відчувати, що він - дичина і полюють саме за ним [2, с. 130-131]. Також не секрет, що жінки заради свого щастя намагаються бути привабливими і докладають багато зусиль для досягнення своєї мети. Останнім часом сексуальна привабливість як жінок, так і чоловіків, позначається поняттям «сексапільність».

Що ж таке жіноча сексапільність? Це природний шарм, здатність викликати у оточення еротичні бажання і переживання (зрозуміло, що під словами «еротичні бажання» не варто розуміти буквальне «в ліжку!»). Ця сексуальна чарівливість, що хвилює інших людей, те, що чоловіки називають «жінка до мозку кісток». Штучно напрацювати цю якість складно, її можна більш менш вдало імітувати. Адже, з огляду на психологію, сексапільність - органічна властивість людини, особливість її психофізики, біологічна якість [2, с. 139]. Мабуть, не може бути «сексапільною» жінка, яка себе не приймає, не любить і не вміє себе подати. Щоб подобатися іншим, треба подобатися собі. Можливо, штучно напрацювати цю якість (сексапільність) складно, але оформлення зовнішності певне значення має. Чоловіки «вираховують» внутрішньо нещасливих жінок за їхніми невербальними проявами і, зокрема,

за особливостями самопрезентації, манерою вдягатися у тому числі. Нарцисизм має пряме відношення до еротики, оскільки бере свій початок в аутоеротизмі. А одяг - це спосіб подання тілесності. Жінка, яка себе не любить, вдягається або дуже дорого і шикарно, або з рук геть погано. Та жінка, яка вибирає найдорожчий одяг престижних марок, маскує свою невпевненість під ціною сукні. Це один варіант самоприниження. Інший - одягатися в найгірше: «Адже я негарна!» Відчуваючи себе непривабливою, жінка прагне посилити свою непринадність, ховає фігуру під безглуздими фасонами, вибирає кольори, які їй не йдуть. Не те щоб вона робила це усвідомлено, ні. Просто нею керує підсвідоме відчуття «втрати форми»: вона не приймає себе, не любить, не знає, як їй слід виглядати. У неї відсутній «Я-ідеал». До того ж такі пані часто одягаються занадто продумано. У їх зовнішності бракує тієї самої чарівної недбалості, яку собі дозволяє упевнена, удачлива жінка. Якщо жінка щаслива, задоволена життям, її не зіпсує злегка розпатлана зачіска або шалик не в тон одягу. А «внутрішні невдахи» ретельно вибудовують, вимальовують свій образ. І цю ретельність, «занадтість», відразу видно: кліпси під колір нігтів, брошка під сумочку, хусточка перекликається з колготками, і уся вона така докладно причесана, залакована... За спостереженнями О.Ф. Бондаренка, психотерапевта з величезним досвідом, ще одна ознака нещасливої жінки: неголені ноги. Чомусь ця закономірність спрацьовує майже на сто відсотків: якщо жінка не голить ноги, щось з її самовідчуттям не так. Крім того, така жінка, як правило, дуже напружена і навіть агресивна.

Ознаками жінки, яка себе не любить, можуть бути й такі: запобігливий погляд. Невпевнені рухи. Плечі, що згорбилися. Така жінка надмірно сором'язлива, увесь час за щось вибачається, просить її пробачити. Якщо їй зробити комплімент «Ти добре виглядаєш», вона тут же заперечить: «Ой, що ти! Я стара, у мене кофта стара...». У жінки, яка себе не любить, дуже слабеньке «Его». Вона не вірить, що комусь потрібна.

Уважні чоловіки швидко вираховують нещасливу жінку. Про це свідчить і відсутність «лампочок»: згаслі очі. Я знаю багато жінок, - продовжує О.Ф. Бондаренко, - що обіймають високі посади і заробляють купу грошей. Зовні у них є усі атрибути успіху: дорогий одяг, автомобіль, елітні аксесуари і можливість кілька разів на рік відпочивати на островах. Проте очі їх видають: в них немає блиску - тільки втома.

На обличчі внутрішньо нещасливих жінок є також ознаки депресії. «Маска депресії» буває двох видів: страдницька - коли обличчя втрачає рухливість міміки і дійсно нагадує скорботну маску. Кутики рота опущені, вираз очей можна охарактеризувати словами: «Боже мій, як мені все набридло». Другий різновид депресивної маски - усміхнена. Така жінка

справляє дивне враження: згаслі очі і глибоко песимістичні висловлювання, але при цьому - весела посмішка і чорний гумор.

Жінка, яка себе любить, завжди добре виглядає, тому що вона природно сексапільна. Вона керується здоровим інстинктом пред'явлення себе оточуючим: я - явище, я обдаровую собою світ, я - його краща частина! Панночка, що любить себе, добре виглядає і в діловій обстановці, і удома, і на ринку, де вона купує овочі. Я не маю на увазі, - пише О.Ф. Бондаренко, - що, йдучи за морквою, вона надіває вечірню сукню і робить зачіску. Така жінка природна і органічна всюди. Вона бачить себе такою, якою любить, і цього вистачає, щоб подобатися іншим [2].

Існують також відмінності в статевій поведінці чоловіків і жінок. Особливо цікавим є феномен *жіночої сором'язливості*. Сенс її полягає в тому, що жінка відповідає на увагу чоловіка немов би вимушено, немов би поступаючись його бажанню, сприйнявши його реакцію і у відповідь на неї, але ні в якому разі її не випереджаючи. Полягає ця реакція в тому, що «під поглядом» чоловіка жінка червоніє, бентежиться, опускає очі і т. д., показуючи тим самим, що присутність і увага чоловіка для неї небайдужі. Таким чином, сором'язливість - це комплексна неспецифічна поведінкова реакція, що виявляє, що жінка помітила чоловіка, звернула на нього увагу і готова сприйняти подальші його дії. По своєму сенсу - це демонстрація жіночої сприйнятливості. Сором'язливість є специфічно жіночою особливістю поведінки, реагування на присутність представників чоловічої статі, причому особливістю, що досить високо цінується чоловіками.

До сором'язливості близька соромливість. З'являється вона зазвичай після трьох років. Почуття соромливості посилюється у міру розвитку дитини і особливо в підлітковому віці. Міра її залежить від індивідуальних особливостей, але також від умов сімейного побуту: вона не переходить нормальних меж і не перетворюється на манірність, якщо в сім'ї не надають спеціального значення випадковому оголенню тіла. Спочатку вона спостерігається по відношенню до усіх людей, в подальшому - лише по відношенню до представників чоловічої статі. Як відмічав психолог А.К. Ленц, соромливість оберігає дівчат від біологічно і соціально непідходящих зв'язків; вона контролює самий інстинкт, вводячи його у певні рамки. Проявом соромливості є сукупність своєрідних рухів оборонного характеру - опускання або відведення очей (але не так, як при кокетуванні, з викликом), закриття обличчя руками, відвертання голови, загортання в який-небудь покрив, рухів з характером вислизання, вивертання і таке інше. Разом з тим соромливість не є обороною в чистому вигляді, це і реакція на тяжіння, а той, кого соромляться, не просто загроза, він в той же час і людина, що привертає увагу. Не випадково

дівчата можуть бути соромливими по відношенню до чоловіка, до якого вони небайдужі і який сприймається як гідний уваги об'єкт. І, навпаки, по відношенню до представників чоловічої статі, абсолютно байдужих для них, вони соромливості, зніяковіння і т. п. не відчують. Соромливість є характерним проявом статевої поведінки представників жіночої статі, і А.К. Ленц справедливо стверджував: «Як би то не було, ми повинні визнати, що чоловічина шукає соромливості в жінці і цінує її».

Соромливість (але не манірність) приваблива в жінці, але неприйнятна для чоловіка (не плутати соромливість з соромом, гризотами сумління): у чоловіка соромливість у певній ситуації може розцінюватися як прояв статевої слабкості [3].